

JADIDCHILIK – ZAMONAVIY O‘ZBEK DAVLATCHILIGINING MA’NAVIY ILDIZLARI

Akramjonova Muhlisa Ikromjon qizi
O'zbekiston Xalqaro Islomshunoslik akademiyasi

Anotatsiya: Mazkur maqolada jadidchilik harakatining o‘zbek xalqining siyosiy, ma’rifiy va ma’naviy uyg‘onishidagi o‘rni tahlil etiladi. Jadidlar o‘z faoliyati orqali mustamlaka zulmiga qarshi ilm, ma’rifat va yangi tafakkur vositasida kurashganliklari yoritilgan. Shuningdek, ularning zamonaviy o‘zbek jamiyatining shakllanishidagi bevosita ta’siri, jadidlar g‘oyalari va hozirgi kundagi dolzarbligi o‘rganilgan. Maqola o‘zbek ziyolilarining milliy o‘zlikni anglash va davlatchilik madaniyatini shakllantirish yo‘lidagi tarixiy xizmatlarini yoritishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Jadidchilik, milliy uyg‘onish, o‘zlikni anglash, zamonaviy tafakkur, mustamlakachilik, o‘zbek ziyolilari, ma’rifat, siyosiy faollik, davlatchilik g‘oyalari.

Jadidchilik harakati O‘rta Osiyo xalqlari, xususan o‘zbek xalqining ma’naviy-ma’rifiy uyg‘onishida tub burilish yasagan. Bu harakat XIX asr oxiri va XX asr boshlarida mustamlaka siyosatiga qarshi javob sifatida shakllandi. Jadid ziyolilari zamonaviy ta’lim, matbuot, adabiyot, siyosat va jamiyat hayotida islohotlar qilish orqali xalqni uyg‘otish, milliy g‘urur va o‘zlikni anglashni tiklashga harakat qildilar. Ularning asosiy maqsadi — o‘zlikni unutmaslik, taraqqiy etgan davlatlar darajasiga yetishish uchun ilm, madaniyat va adolatli jamiyatni tiklash edi.

Jadidchilik bugun ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan, balki o‘zbek davlatchiligi, fuqarolik jamiyati va ma’rifatli avlod tarbiyasining mustahkam g‘oyaviy asosi bo‘lib qolmoqda.

Jadidchilik harakati o‘zbek milliy tafakkuri va ma’naviyatining rivojida tub burilish yasagan ijtimoiy-ma’rifiy hodisa hisoblanadi. Bu harakat XIX asrning oxiri va XX asrning boshlarida Rossiya imperiyasining mustamlaka siyosatiga javoban vujudga kelgan. Jadidlar zamonaviy ilm-fan, ta’lim-tarbiya, matbuot va siyosiy ong vositasida jamiyatni uyg‘otishga, milliy mustaqillik va o‘zlikni anglash g‘oyalarini shakllantirishga harakat qilgan ziyolilar qatlamidir. Ularning faoliyati o‘zbek jamiyatining keyingi taraqqiyot bosqichlariga bevosita ta’sir ko‘rsatgan.

Jadid ziyolilarining asosiy e’tibori xalqni savodli qilish, diniy jaholat va eskilik qoldiqlaridan xalos etish, modern jamiyatga mos hayot tarzini shakllantirishga qaratilgan edi. Buning uchun ular, avvalo, ta’lim sohasida islohotlarni boshladilar. An’anaviy maktablarda faqatgina diniy bilimlar berilar, bu esa jamiyat taraqqiyotini sekinlashtirar edi. Jadidlar esa “usuli jadid” – ya’ni yangi metod asosida dars

beriladigan maktablarni tashkil etishga kirishdilar. Bu maktablarda matematika, geografiya, tarix, fizika, biologiya kabi fanlar ham o‘qitila boshlandi. Bu esa butun bir avlod tafakkurining o‘zgarishiga sabab bo‘ldi.

Jadidlar matbuotni ham ijtimoiy ongni uyg‘otish vositasi sifatida ko‘rdilar. Mahmudxo‘ja Behbudiy, Munavvar qori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy kabi ma‘rifatparvarlar gazeta va jurnallar orqali xalqni zamonaviy fan, siyosiy voqealar, milliy madaniyat bilan tanishtirishga harakat qildilar. Behbudiy tomonidan chiqarilgan “Tarjimon”, “Shuhrat”, “Samarqand” kabi nashrlar xalqda o‘qish madaniyatini shakllantirishga katta hissa qo‘shdi. Jadidlarning fikricha, matbuot – bu xalqning ko‘zi, qulog‘i va tilidir. Shu bois ular bu vositani xalqni uyg‘otish, milliy g‘ururni tiklash va mustaqil tafakkur shakllantirish yo‘lida faol qo‘lladilar.

Adabiyot sohasida ham jadidlar realistik uslubni olib kirib, jamiyatdagi muammolarni ochiq yoritishga urindilar. Cho‘lpon, Fitrat, Elbek, Zavqiy kabi ijodkorlar xalqni jaholatdan xalos etish, adolatli jamiyat qurish, inson huquqlari va ozodlik g‘oyalarini targ‘ib qilishga harakat qildilar. Ularda Vatan, xalq, taraqqiyot g‘oyalari ustuvor bo‘lib, ular uchun yozuv – faqat san‘at emas, balki kurash quroli edi. Fitratning “Sayyoh”, “Abulfayzxon”, Cho‘lponning “Kecha va kunduz” romanlari, Avloniy va Behbudiyning publitsistikasi bu yo‘nalishda muhim manba sifatida tarixda qolgan.

Jadidlarning ijtimoiy-siyosiy faoliyati ham tahsinga loyiq. Ular siyosiy sahnaga chiqib, xalq manfaatlarini himoya qilish, milliy o‘zlikni tiklash yo‘lida harakat qildilar. 1917 yildan keyin ular “Turon”, “Sho‘ro-i Islomiya”, “Milliy ittihad” kabi siyosiy tashkilotlarni tuzib, xalq manfaatini siyosiy yo‘l bilan himoya qilishga kirishdilar. Garchi bu harakatlar uzoqqa bormagan bo‘lsa-da, ularning jasorati va g‘oyalari o‘zbek siyosiy tafakkurining poydevorini yaratdi.

Jadidlar faoliyatining yana bir muhim jihati – ularning diniy islohotchi sifatidagi pozitsiyalaridir. Ular dinni hayotdan ajratmagan holda, uni zamon ruhiga mos tarzda talqin qilishga harakat qildilar. Ularningcha, Islom dini taraqqiyotga to‘sqinlik qilmasligi, balki unga turtki berishi kerak. Bu g‘oya o‘sha davr uchun inqilobiy qarash bo‘lib, diniy konservatorlar tomonidan keskin tanqid qilindi. Shunga qaramay, jadidlar diniy bilimlarni ham zamonaviy tafakkur asosida o‘qitishni yo‘lga qo‘ydilar.

Jadidchilik harakati, afsuski, 1920–1930-yillarda sovet tuzumining repressiyalariga uchradi. Behbudiy, Avloniy, Fitrat, Cho‘lpon, Munavvar qori kabi ziyolilarning aksariyati qatag‘on qilindi, ularning asarlari man etildi. Biroq xalq qalbida ularning ismi, faoliyati va g‘oyalari yashab qoldi. Mustaqillik yillarida jadidlar merosi qayta tiklandi, ularning asarlari nashr qilindi, hayoti o‘rganila boshlandi. Ularning nomlari ko‘chalarga, maktablarga berildi, yodgorliklar o‘rnatildi.

Bugungi o'zbek jamiyati uchun jadidchilik harakati – bu nafaqat tarixiy tajriba, balki ma'naviy o'lchovdir. Ular ilgari surgan milliy g'oya, vatanparvarlik, ilm-ma'rifat va madaniyatga intilish bugun ham dolzarbdir. Ayniqsa, globallashuv va ma'naviy tahdidlar kuchaygan hozirgi davrda, jadidlar merosini o'rganish, yosh avlodga ularni yetkazish alohida ahamiyat kasb etadi. Ularning islohotparvarlik ruhi, ijtimoiy faolligi, adolat va taraqqiyot yo'lidagi qat'iyati zamonaviy jamiyat uchun ibrat manbai bo'lib xizmat qilmoqda. Shuningdek, jadidlar tomonidan boshlangan milliy uyg'onish bugungi kunda davom etmoqda. Mustaqillik yillarida yoshlar orasida kitobxonlik, ilm-fanga qiziqish kuchaygani, ta'lim sifatining oshirilayotganligi, milliy madaniyat va o'zlikni anglashga bo'lgan e'tibor jadidlar orzu qilgan jamiyat sari harakat bo'layotganidan dalolat beradi.

Jadidchilik harakati o'zbek xalqining ma'naviy-ma'rifiy uyg'onishida beqiyos rol o'ynagan tarixiy va ijtimoiy hodisa sifatida baholanishi lozim. Jadid ziyolilari jamiyatni taraqqiyot sari yetaklash uchun ilm-fan, ta'lim, matbuot, adabiyot va siyosiy faollikni asosiy vosita sifatida ko'rdilar. Ular millatni ogohlikka chaqirib, jaholat va savodsizlikka qarshi kurashdilar. Mustamlakachilik siyosati va diniy mutaassiblik sharoitida faoliyat yuritgan bu ma'rifatparvarlar, o'z hayotlari evaziga milliy uyg'onish, o'zlikni anglash va ozodlik g'oyalarini xalq qalbiga singdira oldilar.

Bugungi kunda ularning ilg'or g'oyalari zamonaviy o'zbek jamiyati uchun ham dolzarb bo'lib, yosh avlod tarbiyasida, milliy g'urur va vatanparvarlikni shakllantirishda muhim manba sifatida xizmat qilmoqda. Shuning uchun jadidlar merosini chuqur o'rganish, ularni qadrlash va hayotga tadbqiq etish orqali biz milliy o'zligimizni asrab-avaylab, kelajak sari dadil qadam qo'yishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qosimova G. "O'zbek jadidchiligi tarixi". – Toshkent: Fan, 2015.
2. Saidov S. "Jadidchilik va milliy uyg'onish g'oyalari". – Samarqand: Ma'rifat, 2018.
3. Behbudiy M. "Tanlangan asarlar". – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU, 2020.
4. Avloniy A. "Turkiy guliston yoxud axloq". – Toshkent: Sharq, 2012.
5. Karimov I. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch". – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
6. Qayumov A. "Fitrat – millat fidoyisi". – Toshkent: Sharq, 2004.
7. "Jadid adabiyoti antologiyasi" (2 jildlik). – Toshkent: Akademnashr, 2021.

8. Cho‘lpon. “Tanlangan asarlar”. – Toshkent: G‘afur G‘ulom NMIU, 2017.

GLOBAL SCHOLARS
SCIENTIFIC PUBLISHING